

Fent visible l'invisible:

**Impactes psicosocials
de la violència institucional**

La impunitat i la revictimització a revisió

Irīdia_

Autora:

Natàlia Abrego

Supervisió i coordinació de l'informe:

Irene Santiago i Elisenda Pradell Gejo

Portada, disseny i maquetació:

Valentina Lazo Escudero

Fotografies:

Valentina Lazo Escudero

Un projecte de:

Irīdia

ÍNDEX

1. Introducció	4
2. IRÍDIA, qui som?	5
3. EI SAIDAVI	5
3.1. L'equip psicosocial	6
4. Estructura de l'informe	7
5. Metodologia	7
6. Comprendre la violència institucional	8
7. Efectes de la impunitat	9
8. Efectes de la revictimització	15
9. Espais de privació de llibertat	16
9.1. Presó	16
9.1.1. Efectes del pas per la presó	16
9.1.2. Efectes de la violència institucional en persones privades de llibertat	17
9.1.3. Els familiars, les víctimes secundàries	20
9.2. Centres d'Internament d'Estrangers (CIE)	22
9.2.1. Conseqüències psicosocials de l'internament al CIE	23
10. Espai públic	26
11. Efectes psicosocials de la repressió de la protesta	29
11.1. A nivell col·lectiu	29
11.2. A nivell individual	30
11.3. Impactes psicosocials en casos de lesions per projectils d'energia cinètica	31
11.4. Burorepressió	33
12. Conclusions	35
13. Recomanacions	37
14. Bibliografia	44

1. Introducció

Des del Servei d'Atenció i Denúncia davant situacions de Violència Institucional (SAIDAVI) detectem, en molts dels casos atesos des de l'inici del Servei fa 6 anys, situacions d'impunitat i revictimització, especialment en les diferents instàncies judicials implicades. La manca de mecanismes de control que garanteixin l'adequació dels processos i de les instàncies públiques per tal de prevenir una agudització del dany fet,, és essencial per afavorir els processos de denúncia i de justícia davant la violència institucional i evitar els efectes de la impunitat.

Des de l'equip psicosocial d'Irídia presentem un informe que recull els impactes traumàtics que generen les situacions de violència institucional davant la necessitat de visibilitzar-los. Al mateix temps, trobem necessari apropar al conjunt de la societat els impactes psicològics que genera la vulneració de drets humans en aquests contextos, donant a conèixer les seves implicacions tant a nivell individual com col·lectiu i pel conjunt de la societat.

Visibilitzar el dany, anomenar-lo, parlar-ne, posar-hi noms i cognoms, esdevé una via per a la reparació i la justícia social. Es tracta de tornar a situar en l'espai públic un dany que li pertany en tant que s'ha generat a l'esfera pública. Si pensem la violència institucional i els seus efectes com a experiència íntima i privada d'aquells que l'han patit directament, estem fent dues coses: en primer lloc, privatitzar el dany, ja que la violència institucional acaba quedant circumscrita a l'esfera privada i l'entorn més proper de la persona afectada. En segon lloc, vulnerar el dret del conjunt de la societat a conèixer i responsabilitzar-se de la violència que l'afecta col·lectivament.

L'objectiu del següent informe és, per tant, **donar a conèixer els principals impactes psicològics que genera la violència institucional en contextos diversos com l'espai públic, les protestes i els espais de privació de llibertat** (Centres d'Internament d'Estrangers i presons). Específicament, posem en relleu i aprofundim en els efectes individuals i col·lectius que genera la impunitat. També ens fixem en les experiències de **revictimització** de gran part dels casos que acompanyem, amb la voluntat de millorar els processos d'investigació i recerca en les denúncies, així com l'atenció a les víctimes i la visibilització del dany psicològic com a lesió a tenir en compte en el procés judicial.

Aquest informe es realitza tenint en compte l'enfocament psicosocial com a marc d'actuació i d'acompanyament davant la violència institucional i el dany o l'experiència de caire traumàtic que es deriva d'aquesta vulneració de drets.

2. Irídia, qui som?

Irídia – Centre per la Defensa dels Drets Humans és una associació que treballa per promoure i defensar els drets humans, en especial, civils i polítics. El seu objectiu principal és elevar els estàndars de protecció de drets humans en relació amb la violència institucional, el racisme i les migracions, la memòria històrica, la privació de llibertat i el dret a la protesta.

3. SAIDAVI

El **Servei d'Atenció i Denúncia davant de situacions de Violència Institucional (SAIDAVI)** ofereix assistència jurídica i psicosocial gratuïta a les persones que pateixen situacions de violència institucional en el marc del sistema penal català. És a dir, aquelles situacions en què les institucions públiques, vulneren els drets de les persones per mitjà de l'exercici de la força física o psicològica sobrepasant els límits establerts per la legislació i generant una afectació a la integritat física, psíquica i/o moral.

En concret, al Servei atenem aquelles vulneracions de drets comeses o permeses per part de funcionaris públics, de cossos o forces de seguretat, de funcionaris penitenciaris o d'agents de seguretat privada, quan actuen per delegació de les funcions de seguretat que són competència de l'Estat.

El SAIDAVI es basa en una metodologia innovadora, donant atenció psicosocial i legal integral a la persona afectada i procurant assolir un procés de justícia i reparació. Al seu torn, quan aquesta persona així ho desitja, aborda els casos des de la perspectiva del litigi estratègic, amb l'objectiu d'incidir i assolir canvis en la legislació en temes especialment importants per a la societat que permetin avançar en la prevenció, protecció i garantia dels drets humans.

Una de les especificitats del SAIDAVI és la inclusió de la perspectiva psicosocial en l'atenció a les persones en l'àmbit dels drets humans. La vulneració de drets humans i, especialment, la violència institucional, genera danys que tenen un impacte en la vida i en el desenvolupament individual i social de les persones afectades. El treball psicojurídic permet generar un acompanyament psicosocial en el marc dels processos judicials que busca potenciar els processos de mitigació del dany, de reparació i d'enfortiment de les persones com a ciutadanes actives en la defensa dels seus drets. A més a més, amb l'objectiu de generar un reconeixement institucional dels impactes psicològics de la violència, l'equip psicosocial realitza informes per requeriment jurídic.

El Servei s'estructura en dues àrees que treballen conjuntament i en coordinació permanent. D'una banda, l'àrea d'Assessorament, seguiment i actuacions urgents, on es du a terme una atenció psico-jurídica per acompanyar i assessorar la persona afectada per presentar la denúncia o querella o obtenir assistència lletrada d'ofici; així com assegurar tota la prova existent (comprovar si existeixen imatges de videovigilància, sol·licitar la seva conservació, etc.). D'altra banda, en casos especialment representatius, el Servei assumeix el litigi com a propi, tractant-lo de forma integral, tant des de la vessant legal i psicosocial, com des de les de comunicació i incidència, passant per tant a l'àrea de Litigi.

3.1. L'equip psicosocial

Des de l'equip psicosocial d'Irídia valorem els impactes, acompanyem i prepararem les persones ateses al Servei d'atenció i denúncia de la Violència Institucional (SAIDAVI), davant del desafiament i el repte que suposa la denúncia i el procés judicial.

Durant el període del 2020 al 2021 hem realitzat un total de **274 actuacions d'acompanyament psicosocial en casos de litigi estratègic i 110 actuacions en casos d'assessorament i seguiment**. La tendència és preocupant: cada any registrem un augment del nombre de casos atesos.

La perspectiva psicosocial actua com a eina d'anàlisi i d'acompanyament per entendre els impactes de la violència institucional, els comportaments, emocions i pensaments de les persones, sense aïllar-les del context sociocultural en què ocorren (Beristain, 1999).

Allò específic d'aquesta perspectiva és que situa els impactes no només en el subjecte sinó en les seues espais històric i social. Així, troba una relació entre el context en què sorgeix i els impactes en la persona i en els grups en els quals participa (Blanc i Diaz, 2004).

Un element fonamental d'aquesta perspectiva és que considera també la capacitat del subjecte de desenvolupar estratègies d'afrontament per sobreviure i/o superar experiències doloroses i traumàtiques (Pérez-Sales & Fernández - Lira, 2015).

4. Estructura de l'informe

El present informe s'estructura a través dels diferents àmbits que acompanyem des del SAIDAVI: espais de privació de llibertat (presó i CIE), espai públic i protesta. En cadascun dels blocs temàtics es recullen els impactes psicològics que genera la violència institucional en aquests espais. Fem especial èmfasi en la impunitat i la revictimització, problemàtiques que detectem de forma reiterada i sistemàtica.

5. Metodologia

El present informe fonamenta el seu anàlisi en la documentació de l'experiència personal i particular dels impactes d'algunes de les persones afectades ateses a través del SAIDAVI, tant en termes psicològics (dany emocional), com psicosocials (impactes familiars, en l'àmbit laboral i en la seva vida social i comunitària). La investigació ha comptat amb entrevistes personals i tests psicològics específics, així com amb la sistematització de l'atenció psicològica i psicosocial regular que s'ofereix a través del Servei d'Atenció i Denúncia davant situacions de Violència Institucional d'Irídia.

En el procés de recollir la veu de la gent s'ha volgut posar en el centre la seva experiència, documentant el dany a la vida que suposa una vulneració de drets com és la violència institucional. S'han recollit els impactes que pateixen aquestes persones de forma àmplia i segons les especificitats de cada vivència. D'altra banda, també hem recollit els malestars propis compatibles amb alguns criteris tècnics d'avaluació psicològica que s'acostumen a presentar en aquest tipus d'anàlisis i que es detallen al llarg dels següents apartats.

6. Comprendre la violència institucional

Quan parlem de violència institucional ens referim a **violacions de drets per part de funcionaris públics que pertanyen majoritàriament a forces de seguretat de l'estat, forces armades i funcionaris de presons**. Concretament, pràctiques específiques de violència física i/o psicològica il·legals com el maltracte, l'aïllament prolongat, el tracte degradant i la tortura; les quals són especialment preocupants en contextos de restricció de llibertat (detencions, internament al CIE o presó).

Malgrat que no es tracti d'una pràctica generalitzada i sistemàtica, sí que són conductes preocupadament presents a tots els cossos funcionaris. La manca de mecanismes de fiscalització i control i el corporativisme que les protegeix i ampara, genera una cultura de la impunitat que, lluny d'erradicar-les, les perpetua.

Gustavo Adolfo Sarria Ballesteros, nascut a Colòmbia, té 41 anys i és Dissenyador de Moda. Viu a Barcelona, després d'haver sol·licitat Protecció Internacional. El 2020 va rebre una agressió amb comentaris homòfobs per part de Mossos d'Esquadra a l'espai públic.

7. Efectes de la violència institucional

En paraules de Wilder Tayler¹, director jurídic de Human Rights Watch, en la seva definició literal impunitat significa absència de càstig. Tayler diu que la impunitat apareix quan davant l'existència d'una violació dels drets humans, el sistema judicial penal dissenyat per portar a judici i castigar els responsables es troba absent o no entra en funcionament. Per tant, quan això passa, la noció mateixa de justícia, suport essencial de la convivència democràtica, es veu profundament distorsionada i els responsables de tals violacions, en constatar que poden incomplir la llei impunement, troben alè per continuar cometent aquests crims. Aquest fet doncs, soscava la doctrina de l'Estat de Dret que presumeix que ningú, incloent-hi els funcionaris i els governants, es troba per sobre de la llei.

Davant situacions de violència institucional, **el processament judicial esdevé una forma d'afrontar l'impacte** ocasionat per aquesta violència i una **pràctica efectiva per tal d'assolir els principis del dret a la veritat, justícia, reparació i garanties de no repetició**. En reiterades ocasions, en els processos judicials no s'investiga de forma suficient o adequada, ni amb la celeritat que casos com aquests requereixen. És habitual trobar-se amb la negativa a obtenir imatges de les càmeres o en negligències en la conservació de les imatges, o fins i tot arxius del procediment sense dur a terme diligències bàsiques com la declaració de persones testimonis, la pròpia víctima o dels agents presumptament responsables. És a dir, constatem que les persones afectades es troben amb obstacles que dificulten l'esclariment d'allò succeït i amb la dificultat d'un procés garantista amb la justícia.

La impunitat afegeix al patiment de la violència viscuda, la destrucció de creences i valors, així com l'alteració de normes i regles de convivència social. A llarg termini, cronifica els efectes psicosocials de les violacions de drets humans, obstaculitza les formes d'afrontament dels supervivents i impedeix l'evolució dels processos de dol i de memòria que les persones necessiten fer des d'un sentit reparador del dany.

El cost emocional de la impunitat és elevat perquè augmenta el patiment social a mesura que les persones troben frustrades les seves expectatives de veritat i justícia, a més del desgast emocional que suposa introduir-se en els laberints de sistema judicial. La impunitat trasbalsa la salut mental i psicosocial de les persones afectades. La seva confiança en la justícia i en el sistema judicial es veu compromesa i és freqüent veure trencades les creences bàsiques sobre el món social i la justícia, així com la sensació de perdre el control de la pròpia vida. Al malestar psicosocial se sumen les repercussions sociopolítiques de la por a patir represàlies.

¹ Tayler, W. (1996) La problemática de la impunidad y su tratamiento en las Naciones Unidas - Notas para la reflexión-. Revista IIDH, Vol. 24, 185-213.

“Si me hubiese agredido una persona normal hubiese recurrido a la policía para denunciar y defenderme. Al ser la policía quien lo ha hecho... ¿cómo me defiende? Siento que no puedo defenderme, soy una hormiga contra un elefante”

E.C, agredida a l'espai públic per la policia local de Sabadell.

Inicialment la denúncia apareix com una forma de resistència activa i col·lectiva, però la impunitat teixida per impedir la justícia converteix aquesta lluita en una prolongació de la violència i, per tant, en una reexperimentació del trauma originalment sofert.

“El proceso judicial es una tortura psicológica. Llevo tres años esperando, tres años contando lo mismo, tres años en los que mi versión no se cree. Siento mucha rabia todo el día. Yo no soy así, me han convertido en esto”

*R.G, perd un ull per l'impacte de porra extensible
d'un mosso d'esquadra a l'Hospitalet.*

Quan l'experiència queda sotmesa a un context de reiterada impunitat, la negació o obstrucció a la justícia impedeix que aquesta exerceixi la funció social de reparació del dany. Això té conseqüències psicològiques i polítiques en la construcció de la democràcia.

“Ara se m'ha fet evident que hi ha classes i classes allà. Se't desmunta completament el teu món i la percepció de justícia a on et pots emparar. Fa dies que li pregunto a l'advocat: “qui jutja als jutges? Com puc demostrar jo que aquest senyor està equivocat acusant-me a mi i no investigant què han fet els Mossos?”

*J.D, queda inconscient després d'una agressió de mossos
d'esquadra i sense rebre assistència mèdica,
durant un tall de carretera el 2018.*

La impunitat reforça la percepció social de la il·legitimitat del sistema legal, la qual cosa repercuteix en les creences i valors que tenen les persones sobre el món i la societat en què viuen i que suposadament és una societat democràtica garantista de drets. Davant la violència institucional cal preguntar-se: què passa quan els ciutadans no consideren referents de justícia a les institucions que haurien de garantir-la?

“No ha estat l’agressió el que m’ha fet obrir els ulls, ja els tenia oberts. L’únic que m’ha fet veure és que són més inhumans del que pensava. Tant la policia, com els polítics, com les altes esferes. I aquest ha sigut un aprenentatge dolorós que al principi costa molt de gestionar.”

J.D, queda inconscient després d’una agressió de mossos d’esquadra i sense rebre assistència mèdica, durant un tall de carretera el 2018

A nivell col·lectiu, és clar el debilitament del sistema democràtic i el temor a l’acció social; ja que la ciutadania no troba manera de protegir-se quan són els agents de seguretat de l’Estat els qui exerceixen violència. A nivell individual, s’experimenten sentiments de desesperança, ràbia i apatia davant un procés judicial llarg que genera un gran desgast emocional, compromet la vida de la persona i dels seus familiars i entorn, i no dona resultats.

“Ha resultat ser que la meva denúncia contra Mossos no ha tirat endavant i, en canvi, el fiscal em denuncia a mi “ [...] “de moment sembla que de reparador no ho serà gens el procés judicial. Sento indignació i ho porto amb resignació.” [...]

J.D, queda inconscient després d’una agressió de mossos d’esquadra i sense rebre assistència mèdica, durant un tall de carretera el 2018

Queda patent com algunes de les denúncies i l’inici de procediments judicials no només no han aconseguit dissoldre la impunitat, sinó tot el contrari: han fet palesa la institucionalització de la impunitat, fet que reforça el seu poder molts cops aparentment intangible. Les conseqüències són altament preocupants en tant que esdevé un obstacle de fons a l’hora de parlar de processos judicials garantistes.

Les persones afectades es troben amb una paradoxa: d’una banda confien en la lluita per la justícia, però de l’altra no es refien de les institucions judicials. La por a denunciar, la desconfiança en el procés judicial, la revictimització davant el qüestionament del relat de les persones afectades i la ràbia acumulada són aspectes d’aquesta trama d’impunitat que impregnen la vida quotidiana de moltes de les víctimes de violacions de drets humans ateses al nostre Servei. Els aspectes relatats suposen un major avenç de la impunitat, ja que, en ser institucionalitzada, compromet al conjunt de l’entramat social fent encara més estret l’accés a la justícia i el dret a un procés judicial garantista.

Principals efectes psicosocials

En la persona afectada:

- Revictimització en els processos d'investigació o davant qualsevol compareixença amb l'autoritat, resultant en noves experiències traumàtiques.
- Descrèdit-deslegitimació personal: la impunitat fa que la persona afectada transiti entre el penediment per la denúncia interposada i l'esperança de veure materialitzada la justícia. Els dubtes interns es fan presents especialment en moments associats a la sensació de risc i a la revictimització en els quals es presenta la pèrdua de sentit d'allò viscut.
- Danys a la dignitat: limiten a la persona afectada impactant en la seva autoestima i en el propi reconeixement com a subjecte mereixedor de respecte i de protecció. Aquest dany a la dignitat està profundament lligat a la sensació d'indefensió.
- Inseguretat a l'hora de fer ús de l'espai públic per la por a la presència de cossos de seguretat.
- Trencament de creences bàsiques com la justícia i la bondat de l'ésser humà, entre d'altres.
- Afectació a l'autoestima i l'autoimatge, així com desvalorització de la pròpia persona.
- Afectació en la projecció de futur en les diferents esferes que componen la seva vida.
- Trencament de la vida: tot allò referent a la violència patida esdevé el centre de la vida de la persona.

En el teixit comunitari:

- Exemplaritat: l'incompliment de la justícia, després de processos llargs, reproduceix un missatge d'injustícia davant possibles intents de denúncia.
- Reducció de la construcció de confiança de la gent cap a les autoritats involucrades en preservar la justícia.
- Mentida i negació institucionalitzades: impossibiliten que la història i memòria de les víctimes i familiars siguin reconegudes.
- Internalització de la por.
- Reducció de la capacitat de mobilització i manifestació de la ciutadania.

Raquel Figa, té 49 anys i és mare, dissenyadora tèxtil i emprenedora. L'1 d'octubre del 2017 va ser agredida per la Policia Nacional a les escales de l'Institut Pau Claris.

CAS 1

Sexe: Home

Edat: 43 anys

Tipus d'agressió: Agressió per part d'un agent de Mossos d'Esquadra introduint un bastó policial extensible a l'ull. Després de tres operacions perd el globus ocular.

Els agents de Mossos d'Esquadra argumenten que es va autolesionar amb un puntal de ferro. Aportem valoració pericial a partir del Protocol d'Istanbul² que demostra que la seva lesió no és compatible amb la lesió d'un puntal i que el seu testimoni és creïble i consistent. Al protocol d'Istanbul també queden reflectides les greus afectacions psicològiques causades per la lesió, compatibles amb els criteris clínics DSM-V³ de l'Estrés Postraumàtic. Tot i això, finalment la denuncia s'arxiva.

L'agent agressor havia estat implicat amb anterioritat, en el cas d'una persona migrant que va caure d'un terrat arrel d'una persecució i en el desnonament, amb violència desproporcionada, d'una parella a l'Hospitalet.

El procediment obert contra la persona afectada, acusada d'atemptat a l'autoritat, segueix en curs. Mentrestant, l'agent continua desenvolupant les seves tasques.

². El Protocol d'Istanbul és un manual per la investigació i documentació eficaç de la tortura i altres tractes o penes cruels, inhumanes o degradants. Aprovat per l'ONU el 1999, proporciona el primer conjunt de directrius reconegut internacionalment per als metges i advocats sobre com determinar si una persona ha estat torturada i com documentar-ne els símptomes, de manera que la documentació pot servir com a prova vàlida i independent davant d'un tribunal. El Protocol d'Istanbul s'ha convertit en un instrument crucial en l'esforç global per acabar amb la impunitat dels responsables.

³. DSM és el Manual Diagnòstic i Estadístic dels Trastorns Mentals de l'Associació Americana de Psiquiatria (American Psychiatric Association, APA) i conté descripcions, símptomes i altres criteris per diagnosticar trastorns mental.

8. Efectes de la revictimització

El terme revictimització és un concepte tècnic utilitzat en l'àmbit psicològic i de drets humans que es refereix al **patiment afegit per part de les institucions i professionals encarregats de realitzar l'atenció a la persona afectada** a l'hora d'investigar el delicte i realitzar les diligències necessàries per clarificar els fets.

Després de determinades actuacions, hem detectat que sovint es donen efectes propis de la revictimització en persones que acompanyem des del SAIDAVI. La lentitud del procés judicial i la manca d'investigació d'algunes denúncies generen en les persones afectades un fort desgast emocional. La possibilitat de tancar aquesta etapa es veu limitada al ritme del procés judicial, fet que dificulta poder integrar l'experiència viscuda i donar-li un sentit reparador. La vida gira entorn dels diferents moments del procés judicial, afectant les perspectives de futur de la persona que ha patit violència institucional.

Durant el procés, l'actitud d'alguns operadors jurídics, que qüestionen el relat de les afectades mostrant una actitud de desconfiança o sospita vers la seva veracitat, genera una forta sensació d'indefensió i de no ser creguda ni validada. Això fa que en ocasions aquestes persones vulguin retirar la denúncia i abandonar el procés judicial.

La manca de reconeixement del relat de la persona afectada genera sentiments de culpabilitat i invisibilitza la seva narrativa. Si no s'investiguen els fets denunciats és que no es creuen. Aquest fet genera sentiments d'humiliació, por, desesperança, indefensió i desconfiança en les institucions.

La indefensió percebuda per les víctimes augmenta, profunditza i fins i tot pot arribar a cronificar els impactes psicològics de la violència institucional, especialment en aquells de base traumàtica, d'ansietat i depressius. El paper de les nostres institucions i el seu compromís amb el sentit de la justícia, tot garantint les bones pràctiques dels procediments judicials, és clau per tal de prevenir l'esmentada revictimització.

A més, la revictimització ens porta a parlar d'un dany institucionalitzat quan es genera de forma reiterada i sistemàtica, en tant que implica una manca de reconeixement públic de la persona afectada com a subjecte de ple dret.

Paradoxalment, ens trobem amb què qui hauria de contribuir amb la reparació del dany es converteix en un agent que en genera de nou. Aquest dany es suma als soferts prèviament, exercint un efecte que podríem anomenar acumulatiu aguditzant i agreujant el dolor previ.

9. Espais de privació de llibertat

9.1. Presó

Les persones que entren a la presó sovint tenen unes característiques de vida i de personalitat que les fan vulnerables a l'ingrés en aquest entorn. La història de vida dels interns sol comportar dificultats en molts àmbits, com la família, l'educació o escolaritat, la formació per a l'ocupació, la vida laboral o les relacions interpersonals. A més, en no pocs casos ens trobem amb diagnòstics clínics que evidencien la presència d'una problemàtica en termes de salut mental i/o de comportaments d'abús de substàncies.

Pel que fa a l'aspecte psicològic, l'Estudi sobre Salut Mental en el Medi Penitenciari realitzat al 2007 per la Direcció General d'Institucions Penitenciàries d'Espanya ofereix resultats sobre els antecedents psicològics anteriors a l'ingrés a presó. El 17,6% dels interns asseguraven haver tingut prèviament algun diagnòstic psiquiàtric i el 3,2% havia estat internat en un hospital psiquiàtric.

Els problemes psicològics també inclouen les conductes autolítiques o intents de suïcidi previs a l'entrada a la presó. En aquest mateix estudi es va exposar que almenys un 3% dels interns havia realitzat algun acte autolesiu anterior al seu ingrés.

Per a les dones, la presó significa un altre motiu de discriminació més. És a dir, les dones són discriminades per la seva condició de dona i ho seran doblement pel seu historial delinqüencial. A més, algunes d'elles són migrants o de població gitana, la qual cosa significa una triple discriminació.

9.1.1. Efectes del pas per la presó

L'ingrés a la institució penitenciària freqüentment és viscut per les persones que acompanyem des del SAIDAVI com un fet que genera efectes de caire traumàtic, produint alteracions a nivell emocional, afectiu, cognitiu i perceptiu. Sovint evidenciem comportaments regressius, ansiosos, agressius, empobriment de les habilitats socials, pèrdua de consciència de drets fonamentals bàsics i deteriorament afectiu (aparició d'ansietat i depressió); marcats també per la devaluació de la pròpia imatge i de l'autoestima. Viure en un context violent com el de la presó propicia l'aprenentatge d'aquesta violència i conductes evitatives.

Quant més dura la condemna, més inestabilitat emocional trobem. La devaluació de les relacions de les persones en règim intern, que veuen els seus llaços o vincles debilitats, i la pèrdua del sentit de pertinença als grups socials primaris anteriors, influeixen en la dificultat per a la reinserció social i augmenten el risc de reincidència.

Segons l'OMS els factors de risc per a una salut mental deteriorada són: l'amuntegament, la violència, l'aïllament de les xarxes afectives, la inseguretat i la incertesa, els serveis sanitaris deficients, la manca de privacitat i els períodes forçats en aïllament al departament especial de règim tancat (DERT) com a sanció. Tots aquests factors agreugen els efectes negatius sobre la salut mental enormement.

Des d'Irídia afegiríem a aquest factors de risc la frustració i els sentiments de culpa, la desesperança, la manca de gratificació sexoafectiva, el consum de substàncies tòxiques, l'alt grau d'ansietat i el maltracte i tracte degradant per part de funcionaris.

"Una vez estás dentro ya no eres una persona, eres un número. Dejas de existir para la sociedad. Estás dentro y eres un preso y te miran y te tratan como tal. La condición humana se pierde. El sistema penitenciario tiene muchos vacíos y muchos huecos donde acaban cayendo las personas internas"

R.C, germà d'un intern mort sota custòdia a la presó de Mas d'Enric

9.1.2. Efectes de la violència institucional en persones privades de llibertat

La violència institucional per part de funcionaris de presons té uns efectes especialment greus, ja que actua sobre una població molt vulnerable en el camp psicològic, tal i com hem exposat.

La presó és un espai que no permet una de les respostes primàries de supervivència: fugir de la violència que atemoreix. La dificultat per denunciar les agressions, la por a les represàlies i la jerarquia de la institució que desacredita els relats dels interns, disparen la sensació d'indefensió de les persones afectades i el risc de cronificació del trastorn d'estrès post traumàtic. La distància amb les xarxes afectives de suport (com la família o les amistats) fa que els sentiments de por, desesperança i angouxa es visquin en solitud i que la sensació d'invisibilitat del seu patiment sigui extrema. El DERT és, doncs, l'espai dels invisibles entre els invisibles.

Alguns dels efectes psicològics generalitzables de la violència institucional en l'àmbit penitenciari són la hipervigilància, l'ansietat, la despersonalització, la desconfiança, el distanciament emocional, el distanciament psicològic, la disminució de l'autoestima, la depressió, els pensaments autolítics i les vivències de caire traumàtic

La pròpia naturalesa del règim d'aïllament produeix efectes nocius sobre la salut. En aquesta situació tots els elements humans, com la capacitat de parlar amb els altres, d'interactuar, d'orientar-se temporalment, de percebre diferents estímuls (visuals, auditius...), són eliminats, amb la repercussió emocional i neurològica que això implica.

“El DERT es una fábrica de enfermedad mental”

C.C, mare d'un intern mort sota custòdia a la presó de Brians II.

El **Comité contra la Tortura de les Nacions Unides (CAT)** expressa:

：“Una aplicació excessiva del règim d'aïllament constitueix un tracte o pena cruel, inhumana o degradant, i fins i tot tortura en alguns casos”

D'altra banda el **Comité Europeu per la Prevenció de la Tortura (CPT)** al seu informe del 2011 sobre la visita a Espanya i dirigit al Govern Espanyol diu:

“El règim d'aïllament pot repercutir molt negativament a la salut mental, física i en el benestar social dels afectats per la mesura. [...] aquesta sanció s'hauria d'imposar només en casos excepcionals, com a últim recurs i durant el menor termini de temps possible. [...] El Comitè recomana l'adopció immediata de mesures per garantir que cap reclus sigui posat en règim d'aïllament durant més de 14 dies.”

Un aïllament superior a quinze dies pot tenir efectes greus i permanents sobre la salut mental. Tot i la claredat de les regles Mandela de la ONU, on s'especifica que l'aïllament perllongat és una pràctica considerada com a tortura, alguns interns, encara avui, encadenen mesos sota aquest règim a l'Estat Espanyol.

La incomunicació perllongada sovint té un efecte devastador (marcada per profundes depressions, autolesions i fins i tot pensaments o intents autolítics) sobre les persones internes. El règim d'aïllament multiplica per sis el risc de suïcidi i fins i tot un any després de sortir-ne el risc continua sent més alt.

“Es muy duro, muy duro, muy duro. Estás en un agujero. Te empiezas a volver loco. Pierdes las ganas de vivir. Allí dentro empecé a hacerme cortes en los brazos y en el pecho [...] Llevas tanto tiempo solo allí dentro que cuando sales te da miedo la gente. No podía soportar tener a nadie detrás. No quería hablar con nadie. Me molestaba la gente [...] Allí dentro sabes que estás solo. Nadie se entera de cómo te tratan los funcionarios. Sentí que me trataban peor que un animal. Sentí que dejé de ser una persona”

C.B, intern el 2018 a Brians II, passa quinze dies en règim d'aïllament.

“Me hizo sentir mucha rabia, mucha ira. Pero también tenía mucho miedo. Tú estás ahí 22 horas “chapado” [encerrado dentro de la celda] y no sabes si van a venir a por ti. Porque ya lo habían hecho otras veces y no sabía si me volvería a pasar... Pero no puedes hacer nada contra eso... al final, pensaba “bueno, que entren ya y que me maten”.

C.B, intern el 2018 a Brians II, passa quinze dies en règim d'aïllament.

L'informe de L'OMS del 2007 sobre «prevenció del suïcidi a presó» diu:

*“Hi ha una forta associació entre el suïcidi dels reclusos i les assignacions d'allotjament. Específicament, un reclus que és segregat i no és capaç de fer front a la segregació administrativa o altres assignacions similars d'allotjament especialitzades (particularment si està sol en una cel·la) podrà patir major risc de suïcidi. Aquestes unitats d'allotjament generalment involucren un reclus que roman tancat 23 hores al dia en una cel·la durant períodes de temps perllongats. **Una quantitat desproporcionada de suïcidis de reclusos passa en aquestes unitats d'allotjament especials”.***

9.1.3. Els familiars, les víctimes secundàries

La privació de llibertat és també una condemna pels familiars de les persones preses. L'angoixa, el desconeixement de la burocràcia penitenciària, els sentiments de culpa, la sensació d'abandonament del familiar quan acaben les visites i el patiment per com està i què està vivint generen un gran malestar emocional.

“Des del día uno que está preso te cambia la vida por completo. Te cambia porque no tienes a tu familiar contigo. Tienes que acomodarte al sistema para las visitas, para las llamadas, para las salidas, para hablar con la trabajadora social... todo es un mundo, todo son llamadas y todo eso te genera mucha angustia. Además, esa angustia se alarga en el tiempo. En mi caso han sido nueve años y medio hasta que mi hermano ha fallecido. Ha sido muy duro, muy largo”.

R.C, germà d'un intern mort sota custòdia a la presó de Mas d'Enric

Pels familiars és una cursa de fons rebre informació sobre la persona interna i un laberint burocràtic assegurar el seu benestar. Coneixem experiències d'interns i de familiars que han hagut de lluitar per l'assistència mèdica per la persona privada de llibertat i que tot i mobilitzar tots els recursos al seu abast no han aconseguit una atenció adequada.

“Después de la agresión empecé a pedir médico por el tobillo, por la muñeca... no podía casi andar, tenía el tobillo inflamado, y la muñeca; me dolían mucho. Estuve en el DERT quince días, no recuerdo bien, pero sé que estuve todos los días pidiendo médico, y no me trajeron ningún médico. Me decían que no había médico de guardia. Una vez, me dijeron tranquilamente “no, no te lo vamos a traer”. Otro día, vino una de las doctoras y me dijo que solo se podía pedir de urgencias, y que por eso no había médico para mí”.

C.B, intern el 2018 a Brians II, passa quinze dies en règim d'aïllament.

També s'han recollit experiències de famílies de persones privades de llibertat amb greus addiccions que no han aconseguit que les institucions penitenciàries els incloguessin en programes de desintoxicació; així com famílies de persones mortes sota custòdia que després d'anys de procediment judicial encara no tenen la informació completa sobre la mort del seu familiar.

“Hace dos años que murió mi hijo y aun no he conseguido la autopsia completa”.

C.C, mare d'un intern mort sota custòdia a la presó de Brians II.

Alejandra Rayas, origen mexicà, fa 25 anys que viu a Barcelona. Sempre ha treballat en entitats de drets humans, en l'actualitat treballa per l'exclusió residencial. L'1 d'octubre va rebre una agressió a la cara amb el bastó policial, provocant fractura de pòmul i nas.

La manca de transparència en moments on és essencial aconseguir respostes provoca una gran desconfiança cap a la institució penitenciària. Aquesta desconfiança acaba generant tan-tes preguntes que els familiars acaben creient que la institució té alguna cosa a amagar.

El procediment com s'informa a les famílies de les morts sota custòdia és fred, deshumanitzat i poc rigorós. Se'ls ofereix una informació mínima, sovint sense la presència dels funcionaris que coneixen les últimes hores de la persona interna i que podrien oferir respostes, i sense personal qualificat per acompanyar i sostenir el seu dolor en aquest moment.

El propi procediment judicial en morts sota custòdia dificulta poder realitzar els rituals de comiat, ja que l'espera de l'autòpsia fa que la seva realització es retardi. Al mateix temps, la manca de respostes a l'allau de dubtes que té la família augmenta el risc de dols complicats.

El fet que les institucions penitenciàries no reconeguin i es responsabilitzin dels seus errors, de la manca d'atenció a la salut (especialment a la salut mental i al risc de suïcidi), produeix revic-timització. No assumir les pròpies mancances com a institució impossibilita la reparació parcial del dany mitjançant el treball per millorar les febleses que es detecten en les condicions de vida de les persones privades de llibertat i en la comunicació i tracte als seus familiars.

9.2. Centres d'Internament d'Estrangers

Els Centres d'Internament d'Estrangers (CIE) són àrees no penitenciàries que tenen la funció instrumental de facilitar l'expulsió de persones migrants en situació irregular, privant-les de la seva llibertat fins al moment de la deportació. Les denúncies per les males condicions d'habitabilitat dels CIEs són constants, ja que les condicions higienico-sanitàries són deficientes i la massificació una pràctica comuna. També es denuncien sovint maltractaments verbals, físics i psicològics per part de personal policial, que constitueixen mesures repressives.

A la pràctica, els CIEs formen part d'un pervers mecanisme de gestió de les fronteres a través de la por en contextos quotidians. Les persones migrants en situació administrativa irregular passen por en sortir del metro, en tornar de la feina, en ser a un parc, en anar a fer la compra i, en definitiva, en fer activitats properes i diàries; ja que aquestes poden suposar el risc d'ingrés a un CIE, amb la consegüent possibilitat de deportació al país d'origen, del qual han sortit, si les atura la policia. L'espai públic i les activitats quotidianes esdevenen, per aquestes persones, un context amenaçant i d'alt risc.

L'efecte psicosocial és clarament devastador: a més de viure en constant hiperalerta davant aquesta amenaça i internalitzant la por a la vida quotidiana, és freqüent el debilitament o trencament de les xarxes construïdes, la separació familiar, de parella i amics, així com vivències de desesperança, indefensió, impotència i incertesa, entre d'altres aspectes.

A tot això cal sumar-li una gran dificultat per poder exercir de forma efectiva el dret d'accés a la justícia en casos de situacions de tortura o altres tractes o penes cruels, inhumans o degradants al CIE: l'agilitat de l'expulsió de la persona denunciant i els possibles testimonis –que pot ser qüestió d'hores o dies–, contrasta amb la lentitud de la tramitació dels procediments penals en què es denuncien les agressions –que poden tardar dies o setmanes en iniciar-se i mesos en investigar-se.

En la majoria dels casos, els Jutjats de Guàrdia no acorden de manera urgent la presa de declaració dels perjudicats i/o la suspensió de la deportació. En conseqüència, quan la denúncia arriba al Jutjat assignat per portar la investigació penal, i si aquest decideix acordar la pràctica de diligències, es troba que la persona afectada i els testimonis ja han estat expulsats al seu país d'origen. Aquest fet no hauria d'impedir el curs de la investigació, però, com s'explica en l'apartat de violència institucional, a la pràctica comporta en molts casos la impunitat dels fets denunciats.

9.2.1. Conseqüències psicosocials de l'internament a un centre d'estrangers

Les condicions de tot el procés d'internament i expulsió d'aquestes persones generen altes dosis d'estrès, el qual provoca malestars físics com són la cefalea, dolors musculars i/o articulars i insomni o somnolència, que podrien ser indicatius de trastorns psicosomàtics que no són atesos i que perduren després de la sortida de CIE.

El patiment que provoca la incertesa de l'internament s'aguditza en no poder ser expressat als éssers estimats, ja que el règim de visites és insuficient i exclou la possibilitat de mantenir contacte físic. La situació és encara més greu per a les persones internes amb familiars en situació irregular; ja que la por de les parents a ser també retingudes si van a veure-les sense la documentació en regla fa que evitin la visita.

La desesperança i la tristesa són emocions predominants entre els interns. La por a la deportació genera uns grans nivells d'angoixa i la sensació de fracàs, davant un projecte de vida anul·lat. Moltes de les persones migrants han fet grans esforços econòmics i han posat en risc la seva vida per arribar a Europa. Ser internat en un CIE és la constatació que tots els esforços, renúncies i riscos correguts no han servit per a res.

Els tractes vexatoris, degradants, el maltracte físic i els insults racistes tenen un profund impacte en l'autoestima i l'autoconcepte de les persones internes. Quan se'ls tracta de manera degradant l'efecte emocional és devastador: la seva visió del món canvia i mostren una major desconfiança cap a la resta de persones, una pèrdua de la creença en la bondat de l'ésser humà, vivències de vigilància i persecució –és a dir, sensació d'estar vigilat o ser perseguit encara que no sigui així-, entre d'altres. A més, la persona veu com minva la seva autoestima i autoconcepte, perd força, i dubta de les pròpies capacitats i de la pròpia vàlua.

D'altra banda, hi ha persones internes amb problemes de salut mental greus, anteriors o sobrevinguts, que poden presentar conductes alterades. Sovint reben com a tractament mesures punitives com l'aïllament, que incrementen el risc que la simptomatologia s'agreugi.

A diferència de les institucions penitenciàries, l'aïllament als CIEs no compta amb una regulació específica. Destaquem la manca de detall sobre les causes concretes que poden comportar que un intern sigui aïllat, així com la falta de concreció d'en quines condicions es durà a terme aquest aïllament. Les condicions d'aïllament en interns amb patologies de salut mental i relatives a la crisi sanitària de la COVID-19 són especialment preocupant. L'elevat grau d'estrès emocional va portar a alguns interns autolesionar-se fruit de la desesperació sentida.

Les contencions mecàniques són una pràctica sancionadora comuna també als CIEs. La immobilització, la incapacitat de poder fugir o defensar-se davant l'actuació dels funcionaris, genera molta angonya, inseguretat i sentiments d'indefensió.

El desconeixement de la llengua, així com de les lleis i recursos de denúncia del país on actualment es resideix, esdevenen una condició de major indefensió, especialment davant les situacions d'abús viscudes a la propia institució. Els interns no disposen d'eines clares i mecanismes per tal d'interposar una denúncia i comunicar l'agresió.

Al CIE se segueixen horaris estrictes per a dur a terme activitats de la vida diària tal com llevar-se, rentar-se o menjar, sense més opcions d'oci que la sortida obligatòria al pati amb un horari fix. La monotonia del pas dels dies, la falta d'estimulació cognitiva i d'activitats que permetin distreure's i descarregar la tensió física i mental produïda pel pas pel CIE generen sentiments d'apatia i abúlia. L'únic espai que trenca amb la rutina és el contacte amb l'exterior a través de les trucades telèfoniques que es realitzen des d'una cabina que freqüentment es troba massificada, així com les esporàdiques visites de no més de cinc minuts.

La massificació dels Centres d'Internament d'Estrangers produeix una enorme falta d'intimitat i friccions entre les persones internes que difícilment troben espais propis i que es veuen diàriament revictimitzades per les condicions estructurals del centre d'internament.

Angelica Olguín, nascuda a Xile i mare de quatre fills. L'any 2020 reb una agressió a l'espai públic per part d'agents de Mossos d'Esquadra els qual la tiren a terra i li donen un cop de puny a la cara en presència dels dos fills petits.

CAS 2

Sexe: Home

Edat: 21 anys

Tipus agressió: El 12 de gener del 2020, mentre està intern al Centre d'Internament d'Estrangers de Barcelona, demana la seva medicació ansiolítica durant el sopar. Un agent de policia nacional li nega la medicació. Aleshores la persona afectada reclama que vinguin els serveis mèdics per constatar que li correspon medicació.

Després que li neguin reiteradament les medicines marxa frustrat del menjador i en arribar a les escales llença un iogurt contra el terra.

L'agent de Policia Nacional que prèviament li ha negat la medicació, corre cap a ell donant-li un cop de puny al coll que el fa caure i, un cop a terra, l'arrossega baixant diversos esglaons.

Allà diversos agents l'immobilitzen. L'intern pateix un atac d'angoixa. Després de passar per la infermeria del CIE, el porten a l'habitació. Allà, fruit de l'angoixa i la desesperació, intenta suïcidar-se.

Els agents entren a la cel·la abans que ho aconsegueixi i el porten a règim d'aïllament durant dos dies.

Després d'aquest fet el deporten al Marroc.

10. Espai públic

L'espai públic és l'espai de vida i trànsit diari. Patir violència institucional en aquest espai de quotidianitat té una afectació clara en la percepció de seguretat. És per això que pot arribar a produir conductes evitatives que en casos greus poden arribar a generar aïllament i incapacitat per sortir del domicili, amb l'impacte social i laboral que això comporta.

Les persones que han patit violència a l'espai públic no poden limitar la percepció de risc a un espai o context concret com és el cas de les manifestacions i/o les detencions en context de protesta, sinó que el conjunt de l'espai que els envolta es converteix en un espai potencialment perillós. Es presenta el dubte: „què passarà ara quan estigui sol? Si surto al carrer em pot tornar a passar el mateix?“

“Cuando he de salir sola a la calle he de prepararme. Me paso la mañana o la tarde mentalizándome, pensando qué recorrido haré, como actuaré si veo policía. Es muy difícil vivir así”

E.C, agredida a l'espai públic per la policia local de Sabadell.

Sovint, les persones afectades pateixen ansietat, hiperalerta, hipervigilància i, fins i tot, paranoia.

“Tengo mucho miedo. Cuando estoy en la calle me viene a la mente el momento de los policías. Me supera la situación. Mi vida gira en torno a ese momento”

“Cuando veo policía me tiembla el cuerpo, me desespero”

E.C, agredida a l'espai públic per la policia local de Sabadell.

A l'espai públic, les parades per perfil ètnico-racial són un criteri habitual en moltes identificacions i controls policials. En aquest tipus de controls, no s'atura a la persona per allò que fa (sota el criteri que sigui sospitós d'haver comés un delictu o pugui tenir informació sobre un acte delictiu o infracció administrativa), sinó per allò que és. Les redades per perfil ètnico-racial es duen a terme habitualment i amb una gran impunitat; de manera que l'espai públic es converteix en un espai amenaçador per a les persones racialitzades o migrades.

Aquesta pràctica és totalment discriminatòria i, per tant, atempta contra els drets humans de les persones que les pateixen i degrada la qualitat democràtica de la societat que les permet. En el cas de persones racialitzades en situació administrativa irregular pot provocar, a més, una limitació de la llibertat de moviment, atès que, davant el risc que pot suposar una identificació, decideixen evitar l'espai públic.

Alguns psicòlegs (Roberson, K., & Carter, R. T. 2021) comencen a apuntar que el racisme, és a dir, la vivència permanent de situacions discriminatòries, podria acabar generant quadres de trastorn d'estrès posttraumàtic. L' experiència quotidiana de discriminacions i fins i tot de risc a la pròpia integritat física augmenta els nivells d'alerta i la sensació d'inseguretat generalitzada.

En els casos en què la persona sense permís de residència, a més d'haver estat víctima d'una actuació discriminatòria o abusiva, resulta sancionada per la via administrativa o denunciada per la via penal, veurà truncada la possibilitat de regularització de la seva situació administrativa. Aquest fet comporta una enorme sensació d'injustícia i impotència, a més de la pèrdua de control sobre la pròpia vida i perspectives de futur.

“Siento que esta agresión me ha afectado en todos los aspectos de mi vida y esto me genera mucho malestar. Cualquier cosa que hago esta agresión puede salir (buscar trabajo, cursos, en la calle si me piden la documentación).”

G.A.S, agredit per mossos d'esquadra a l'espai públic a Barcelona.

Així mateix, des d'Irídia s'ha detectat una preocupant tendència vers aquelles persones que qüestionen o enregistren actuacions policials desproporcionades i/o amb un biaix racista a l'espai públic. Efectivament, són diverses les persones que han acudit al servei per denunciar represàlies – en forma de multa o fins i tot agressions- per part d'agents de l'autoritat o responsables de seguretat privada quan els han qüestionat actuacions contra altres ciutadans, o simplement s'han quedat observant l'actuació i han decidit gravar-la amb el telèfon mòbil.

CAS 3

Sexe: Home

Edat: 41 anys

Tipus agressió: Agressió per part de diversos agents de Mossos d'Esquadra de paisà en context d'espai públic. Ell sortia d'un domicili i els agents el van aturar.

Li van propinar diverses puntades de peu un cop a terra i un cop de puny que va provocar una ferida al llavi. Durant l'agressió, els agents van verbalitzar comentaris homòfobs. A conseqüència d'aquest fet, té un procediment en contra seu.

Degut a l'agressió rep tractament psicològic setmanal des de fa 8 mesos, i necessita medicació psiquiàtrica per tal de poder dormir.

Es va presentar denúncia que es va arxivar automàticament, sense practicar cap diligència, ja que es va considerar que no hi havia indicis delictius. No es va comunicar a l'advocada aquest fet perquè el jutjat no havia adjuntat a la causa l'escrit de personació de l'acusació particular. Aquest aspecte ha fet que el procediment hagi estat pràcticament aturat durant 8 mesos.

Degut als antecedents policials generats per aquesta agressió li ha estat denegat l'asil que estava sol·licitant.

Tots aquests aspectes han generat un sentiment profund d'injustícia i de desconfiança en el sistema; així com una forta sensació d'impunitat que perpetua el malestar i augmenta la vulnerabilitat de la persona afectada.

11. Efectes psicosocials de la repressió de la protesta

11.1. A nivell col·lectiu

L'objectiu de la repressió és desmobilitzar l'acció social que desafia el sistema de poder establert per tal que els individus i col·lectius que protesten no aconseguixin enfortir la seva xarxa de suport i materialitzar els seus objectius.

La repressió de l'Estat inclou diversos actes coercitius que tenen com a origen comú el control social a través de l'estratègia de la por i de prohibicions, sancions, detencions, ús de la força o empresonament, entre d'altres. La por generada per les accions repressives produeix estats de desconfiança, inseguretat, ràbia, impotència i paràlisi que no només afecten a l'individu que les pateix, sinó també al seu entorn proper i al conjunt de la societat.

La por paralitza i aïlla, generant ruptura social i dificultant la mobilització col·lectiva. Les conseqüències de la repressió poden arribar a ser tan greus com el dany físic, la denúncia i/o la detenció. Per això, a nivell individual, l'acció de protesta pot generar un gran temor. La implementació d'un clima generalitzat de por i desconfiança i la ruptura del teixit social que provoca, comporten la fragmentació de les xarxes de suport mutu, fet que altera la interacció social entre amics, familiars i veïnat.

Davant qualsevol lluita social i mobilització existeixen opinions diverses. Quan la repressió apareix, la tensió entre simpatitzants i detractors augmenta exponencialment, generant una forta polarització que trenca els lligams socials i radicalitza els discursos.

Un dels objectius de la repressió és construir i assenyalar l'enemic intern (o extern), dividint la societat entre aquells qui protesten, sovint qualificats com a vàndals o terroristes entre d'altres qualificatius, i els que no ho fan. Això aconsegueix debilitar els espais de defensa de drets i de mobilització, així com les reivindicacions socials i el suport col·lectiu, ja que en polaritzar la població i estigmatitzar la dissidència en relació als interessos de l'Estat es produeix un afebliment de la lluita col·lectiva.

11.2. A nivell individual

La repressió i la violència institucional són experiències d'un alt contingut emocional que generen un fort impacte psicosocial. El trauma psicosocial genera diverses manifestacions traduïdes en vivències de caràcter reexperimentatiu, evitatiu, augment de l'estat d'alerta o canvis emocionals i psicosomàtics, entre d'altres aspectes.

Seguidament, destaquem alguns dels impactes més rellevants:

Vivències associades a la reexperimentació de la situació traumàtica: pensaments intrusius, records invasius, *flashbacks* o malsons relacionats amb l'experiència viscuda, entre d'altres.

Vivències associades a conductes evitatives: pèrdues de memòria d'allò succeït, paràlisi, evitació de situacions que recordin el succés traumàtic, aïllament social o evitació mitjançant consum de substàncies d'abús, entre d'altres.

Vivències associades a l'augment de l'estat d'alerta: insomni, irascibilitat, hipervigilància, hiperalerta, ràbia, por, esclats emocionals o dificultats per concentrar-se, entre d'altres.

Vivències associades a canvis emocionals: tristesa, desesperança, angoixa, anhedònia, abulia, sentiments de culpabilitat, afectació en l'autoestima, sentiments d'indefensió o canvis en les propies creences, entre d'altres.

Vivències de tipus psicosomàtic: dolor d'esquena, fatiga, mal de cap o diarrea, entre d'altres.

“Com a persones no estem preparats per afrontar aquests episodis d'agressió i de violència. Jo em vaig quedar paritzada, em vaig quedar sense aire. Era com si estigués dins d'una bombolla i que fins que no vaig sortir d'allà no vaig poder respirar. Com quan estàs dins l'aigua, sents que t'ofegues i intentes sortir. Per això, de la mateixa manera que a una persona que ha viscut una situació en la qual s'ofegava li costa molt tornar a entrar dins de l'aigua, a mi em va costar refer-me. Per exemple, jo evitava de totes totes creuar-me amb la policia, inclús si implicava donar moltes voltes i fer un recorregut molt més gran.”

R.F, agredida per Policia Nacional l'1 d'octubre del 2017

Un dels danys més profunds i especialment característic causat per situacions de violència institucional és el dany a la integritat moral, és a dir, la dignitat humana.

Als informes anuals sobre violència institucional publicats per Irídia queda reflectit com en molts dels casos que acompanya l'entitat, evidenciem greus afectacions en l'esfera emocional. Això és visible en trets com una disminució de l'autoestima, de confiança en les pròpies capacitats per afrontar situacions del dia a dia, de satisfacció vital i de percepció de control en la pròpia vida. Patir violència i vexacions per part d'un funcionari públic provoca un qüestionament profund de les creences vitals (qüestionament de la idea de bondat com a element inherent a l'ésser humà i la justícia vers el sistema de justícia), un replantejament del món en què es viu, i cert trencament de la confiança en els altres i en un mateix.

Des de la perspectiva psicosocial, és important destacar que les reaccions individuals anteriorment descrites són normals davant situacions que no haurien de succeir en un Estat democràtic sòlid i fort. És a dir, es tracta de reaccions normals davant situacions extraordinàries i extremes. Aquestes vivències i símptomes d'estrès emocional i psicosocial generats per l'acte repressiu i l'agressió institucional poden aparèixer immediatament o dies després del fet traumàtic. En ocasions poden tenir una durada d'entre 4 i 6 setmanes, generant un estrès agut que posteriorment va en detriment. Tot i així, quan els impactes es mantenen en el temps i la simptomatologia no desapareix o, fins i tot, augmenta o es cronifica, parlem d'una afectació greu en termes de salut mental, en tant que es desenvolupi l'anomenada Síndrome d'Estrès Post Traumàtic (TEPT).

11.3. Impactes psicosocials en casos de lesions per projectils d'energia cinètica (bales de goma i foam)

La mutilació ocular, de melsa o testicle, així com els traumatismes cranioencefàlics i toràcics fruit de l'impacte de projectils d'energia cinètica en context de manifestació són situacions especialment extremes i traumàtiques. L'hospitalització i les seqüeles físiques posteriors marquen un abans i un després en la vida de les persones afectades. Aquest fet les obliga a un període de recuperació física, que sol ser llarg, i a un període de reajustament psicològic a la nova realitat.

Les lesions físiques i l'impacte psicològic modifiquen la trajectòria vital. Sovint tasques i activitats que abans es desenvolupaven, entre elles els estudis o la feina, s'aturen sense la certesa que es puguin reprendre en el futur. Tot depèn de l'afectació que tingui la lesió en aquestes tasques. El dany pot implicar renunciar a una esfera important en la vida de les persones, generant sentiments de ràbia i frustració.

El potencial lesiu d'aquests projectils acosta les persones afectades a la sensació de proximitat amb la mort, augmentant així la impressió de vulnerabilitat. Els sentiments d'indefensió i desesperança solen associar-se a vivències de tipus depressiu, alimentades per estats d'ànim basats en el decaïment, l'apatia, la manca d'energia vital, la manca de motivació i ganes de viure, i un cert desinterès per la vida, que pot arribar fins i tot a fer que la persona presenti idees de mort. La desproporció en l'ús de la força acostuma a reflectir-se en vivències d'impotència i d'indefensió. És a dir, la persona ferida sent que no tenia cap manera de defensar-se davant de l'ús d'una violència amb un grau de desproporció tan gran. Aquesta asimetria remarca el sentiment de vulnerabilitat i de desprotecció. (Informe STOP Bales de Goma, Irídia i NovAct, 2021.)

“No entenc com pot ser que mossos/ policia nacional no facin res per identificar els agents que van actuar aquell dia. No entenc com poden ferir algú tan greu i no col·laborar. El que em va ferir ho sap i no diu res i els altres el tapen”

A. K, pateix una pèrdua ocular degut a impacte de foam, durant les protestes post sentència del 2019.

En els casos d'impactes oculars per bala de goma, la lesió al rostre afecta la pròpia identitat. La cara és la forma com ens veiem i ens presentem al món i, quan es veu afectada, com en el cas d'una pèrdua ocular, sovint les persones verbalitzen no reconèixer-se a elles mateixes inicialment i sentir-se insegures i incòmodes en les interaccions socials. Una lesió en un lloc tan visible com el rostre els recorda permanentment el dany causat per part de les forces de seguretat de l'Estat.

“Me han marcado. Cada vez que me saco la protesis ocular para limpiarla y me veo sin ojo me acuerdo de lo que han hecho. Me tendré que acordar el resto de mi vida”

R.G, perd un ull per l'impacte de porra extensible d'un mosso d'esquadra a l'Hospitalet.

CAS 4

Sexe: Home

Edat: 19 anys

Tipus agressió: Impacte de bala de foam en context de manifestació que ha provocat que l'afectat perdés un ull

Es va presentar denúncia per les lesions provocades per l'impacte d'un projectil disparat per un agent de policia, que en aquest cas concret podia tractar-se tant de Policia Nacional com Mossos d'Esquadra. En el primer cas, es tractaria d'un projectil de bala de goma i, en el segon, per projectil de foam. En cap dels casos es va dur a terme cap investigació interna que permetés identificar-ne el responsable.

Tanmateix, i a partir de l'anàlisi mèdic forense, s'ha conclòs que la lesió és compatible amb un projectil de foam de 40mm.

El noi acabava de fer 18 anys en el moment de l'agressió i estava esperant una oferta laboral que li permetés regularitzar la seva situació administrativa. Degut al temps de recuperació de les lesions, aquest procés s'ha vist demorat 2 anys, generant un malestar afegit. Cal tenir en compte que aquest tipus de lesió i els reptes físics, psicosocials i emocionals intrínsecs a la pèrdua d'un òrgan vital genera ja de per si un gran trasbals.

11.4. Burorepressió

La burorepressió o repressió administrativa és una forma de contenció basada en les sancions administratives indiscriminades a ciutadans i ciutadanes per exercir o defensar els seus drets fonamentals. Aquesta repressió "de baixa intensitat" és invisible i silenciosa i es dirigeix precisament contra el patrimoni d'aquelles persones que protesten.

Un exemple d'aquest tipus de burorepressió és l'allau de propostes de sanció que han rebut persones participants en protestes relacionades amb la defensa del dret a l'habitatge. Sancions que ofeguen encara més un grup social amb una situació econòmica ja de per si complicada. Així mateix, l'ús de la sanció administrativa va ser especialment desproporcionada durant l'Estat d'Alarma decretat per fer front a la pandèmia de la Covid-19. Del mes de març al mes de juny es van iniciar més d'un milió de procediments sancionadors per desobediència.

Quan s'utilitza el càstig econòmic com a eina de control es produeix una desmobilització ciutadana, especialment entre aquells col·lectiu més precaritzats. Les sancions econòmiques són inassolibles per a moltes persones i la impossibilitat de pagar les multes les sumeix en un entramat burocràtic que n'augmenta el cost, amb recàrrecs i embargaments.

CAS 5

Sexe: Dona

Edat: 32 anys

Tipus agressió: El 20 de novembre de 2020 es troba asseguda a un banc davant de casa seva amb dos dels seus fills. Mentre ella fuma, els nens mengen galetes. En aquest moment un agent de la Guàrdia Urbana se li acostava i l'increpa perquè cap dels tres porta mascareta.

Un dels nens li diu a l'agent "¿y tu?", ja que l'agent no en portava. Aleshores l'agent demana el DNI a la persona afectada i l'agafa pel braç.

L'afectada discuteix amb el guàrdia urbà pel tracte que està rebent i com a conseqüència ell la tira a terra, es llença a sobre posant els genolls sobre el seu pit i li dona un cop de puny a l'ull que li causa un hematoma molt greu.

Davant dels fets, s'acumula gent al carrer que increpa l'agent per l'actuació policial. Aleshores, els agents decideixen introduir la persona afectada al vehicle policial i la traslladen detinguda a comissaria, on hi passa la nit.

A part del procediment penal, rep quatre multes per no portar mascareta que, segons relata són inventades. Aquest fet suposa un impacte molt important a nivell econòmic, ja que les multes són d'uns imports d'entre 300 i 601 euros.

A nivell administratiu la persona afectada està pendent de poder renovar el NIE. L'incident i la detenció han paralytitzat la renovació, ja que implica antecedents policials. La impossibilitat de renovar el document impedeix que pugui aconseguir un contracte laboral. Ara mateix ella i els seus quatre fills subsisteixen gràcies a ajudes socials.

12. Conclusions

- Des d'Irídia constatem que la **violència institucional genera danys a nivell individual i col·lectiu**, amb especificitats diverses segons l'experiència viscuda.
- També constatem una relació directa entre el curs del procés judicial i els impactes psicosocials. En aquells casos en què la investigació és efectiva, es practiquen les diligències oportunes i la persona afectada sent el seu relat validat des de les institucions judicials, augmenta la capacitat de refer-se del dany psicològic sofert. En canvi, quan és impossible conèixer l'autor dels fets i la investigació troba molts impediments, l'impacte psicosocial s'agreuja i, en alguns casos, fins i tot es cronifica. La sensació de desprotecció i indefensió en aquests casos és molt alta. Observem doncs com **la impunitat minimitza la capacitat de reparació del dany i d'esclarament de la veritat**.
- Cal situar **la causa de les afectacions psicològiques en la pròpia violència institucional**. D'aquesta manera es col·loca la responsabilitat d'aquests impactes en les institucions de l'Estat i no en la pròpia persona. Aquest aspecte és clau per despatotgitzar i desprivatitzar les reaccions emocionals i psicosocials que són fruit d'aquesta vivència. Tanmateix, és essencial desculpabilitzar a la persona afectada, fent patent que qualsevol persona que pateixi violència institucional és vulnerable de patir aquest tipus d'afectacions.
- En l'àmbit de la **presó** destaquem la dificultat afegida per denunciar situacions de maltractaments, tant per la dificultat en l'obtenció de prova –en ocasions l'únic testimoni és la pròpia víctima– com per la pròpia complexitat dels processos de denúncia, que es veu agreujada en una situació de privació de llibertat, i com aquest fet genera una greu sensació d'indefensió i desesperança.
- En l'àmbit **d'espai públic** destaquem l'impacte de la pèrdua de seguretat en espais quotidians i la dificultat per desenvolupar la pròpia vida amb normalitat després d'un episodi de violència institucional.

- En l'àmbit del **dret a la manifestació i la protesta** destaquem el potencial de desmobilització social de la repressió, la pèrdua de qualitat democràtica que això suposa i el gravíssim impacte en el curs vital que causen les lesions per projectil d'impacte d'energia cinètica.
- En l'àmbit dels **Centres d'Internament d'Estrangers**, els CIEs, cal tenir en compte que la seva pròpia existència és en si mateixa una vulneració dels drets, per comportar la privació de llibertat de persones que no han comès cap delictes, provocant la ruptura del seu projecte vital. Així mateix, resulta important destacar les dificultats d'accés a la justícia que es duen a terme en aquests centres, prioritzant l'expulsió davant la investigació de fets que podrien ser constitutius de tortura i/o tractes o penes inhumanes, cruels o degradants.

Roger Espanyol, pare i músic. Va rebre l'impacte a l'ull d'una pilota de goma disparada per la Policia Nacional l'1 d'octubre del 2017. La lesió li va provocar la pèrdua de visió a l'ull afectat.

13. Recomanacions

Les recomanacions d'aquest apartat fan referència a situacions o pràctiques que s'han identificat a partir de l'experiència i els casos atesos pel SAIDAVI.

- Que es creïn mecanismes de fiscalització i control que contribueixin a la investigació de conductes desproporcionades o abusives, a la identificació dels seus responsables i a la reparació de la persona afectada.
- Que els operadors jurídics amb els que interaccionen les persones afectades un cop interposen la denúncia rebin formació específica sobre com evitar la revictimització en casos de violència. Evitant posar sota constant sospita el seu relat.
- Que s'avalui psicològicament a les persones que entren a presó i es realitzi un seguiment de la seva evolució per tal de poder prevenir i/o acompanyar quadres ansiosos, depressius i d'abús de substàncies, així com activar el protocol de prevenció de suïcidis davant els primers símptomes.
- Que s'elabori un Protocol de Comunicació i Atenció a les Famílies de les persones preses per tal què puguin disposar d'informació de l'estat del seu familiar de manera adequada, especialment en casos de malalties físiques i/o mentals. Cal garantir la correcta atenció per part dels i les professionals dels centres penitenciaris, sobretot en relació als casos de defunció a la presó.
- Que es formi els funcionaris de presons en primers auxilis psicològics, per tal que puguin comunicar de forma humana i efectiva la mort de persones sota custòdia als seus familiars. Així mateix, que hi hagi present personal qualificat (psicòlegs penitenciaris) per tal de sostenir el dolor de les famílies en aquests moments.

- Que es revisi en profunditat la normativa en matèria d'immobilització i contencions mecàniques a la presó, apostant per una aplicació guiada pel principi de contencions zero i generant protocols de prevenció general i específics. L'administració hauria de posar en marxa les mesures necessàries per evitar haver d'immobilitzar i contenir per mitjans mecànics persones privades de llibertat. Així mateix, és fonamental assenyal·lar que la contenció mecànica hauria de ser una mesura exclusivament sanitària i, per tant, el seguiment, la supervisió i la finalització de la mateixa haurien d'obeir exclusivament a criteris mèdics indicats pel personal sanitari i no supeditats a mesures regimentals. En cas d'aplicar-se, la contenció mecànica ha de tenir una durada durant el temps imprescindible, de minuts, i sempre s'ha de comunicar al Jutjat de Vigilància Penitenciària. En cap cas pot tenir un caràcter punitiu. L'administració penitenciària ha de tendir cap a una política de Zero Contencions, com s'està implementant en l'actualitat fins i tot en centres psiquiàtrics.
- Que es derogui la Llei d'estrangeria i s'aprovi una Llei de gestió dels processos migratoris respectuosa amb els drets humans, així com una Llei integral contra el racisme i totes les formes de discriminació. Aquesta normativa ha de basar-se en els següents punts:
 - a) Que es generin vies d'entrada legals i segures perquè les persones puguin accedir a l'Estat espanyol, sigui per sol·licitar protecció internacional o per altres motius relacionats amb els projectes vitals.
 - b) Que es flexibilitzin els supòsits d'accés a la regularització i s'adaptin a la realitat social, amb la finalitat de garantir els drets de les persones que resideixen i desenvolupen el seu projecte vital a l'Estat espanyol. En concret, que es regulin els següents supòsits:
 - Que s'estableixi que, quan les persones tinguin una oferta de feina, sigui suficient portar a Espanya un any per accedir al permís de residència i treball.
 - Que en cas que es generi un règim sancionador davant l'estada no regularitzada a l'Estat espanyol, la deportació es configuri com una mesura d'ultima ratio, completament excepcional.
 - Que s'elimini la possibilitat d'internar preventivament i cautelar al CIE a les persones en situació administrativa irregular amb caràcter previ a la deportació.

- c) Que s'aprovi i s'implementi un protocol contra la discriminació ètnico-ra-
cial durant les actuacions dels cossos i forces de seguretat de l'Estat
(CFSE) , amb la finalitat que pràctiques com les identificacions per perfil
ètnico-ra-
cial es prohibeixin i s'erradiquin. Que s'incorporin mecanismes
d'actuació que comportin la justificació clara, a través de formularis, de
qualsevol identificació policial. Així mateix, que es dugui a terme un pla de
formació als cossos policials per assegurar la correcta implementació del
protocol en les seves actuacions.
- Que es revisi i s'apliqui el Protocol d'Actuació Medicoforense d'al·legació de tortura o
maltractament aprovat l'abril del 2016 per part del Consell de Direcció de l'Institut de
Medicina Legal de Ciències Forenses de Catalunya (IMLCFC) . En aquest document
es preveu l'aplicació del Protocol d'Istanbul en casos en què el metge forense sospiti
que s'ha produït tortura o maltractament durant la detenció o custòdia, o bé quan
l'autoritat judicial o la Fiscalia així ho sol·licitin en el curs d'un procediment judicial. Per
això és necessari que s'ampliï la formació específica als metges forenses en matèria
de Drets Humans i, en concret, en l'aplicació del Protocol d'Istanbul.
- Que es generi una unitat específica dins de l'Institut de Medicina Legal i Ciències Fo-
renses de Catalunya (IMLCFC), especialitzada en el peritatge de casos de violència
institucional, en la mateixa línia que la Unitat de Valoració Forense Integral (UVFI) en
casos de violència de gènere. En els casos de violència institucional, especialment en
els de tortura o maltractament en situacions de detenció o custòdia, en què hi ha una
situació de vulnerabilitat clara, es requereixen més eines i recursos, així com profes-
sionals formats en matèria de vulneracions de drets humans.
- Que els metges forenses de l' IMLCFC recullin de manera sistemàtica els impactes
psicològics que són fruit de violència institucional, tortura o maltractament quan es
fan les exploracions pericials forenses requerides pel jutjat, quantificant el dany de
manera objectiva i completa. En l'actualitat, aquest informes d'avaluació psicològica
el realitzen psicòlegs de l'IMLCFC. No obstant, només hi ha dos psicòlegs per abarcar
tota Catalunya , per tant, es recomana l'ampliació del nombre d'efectius que puguin
realitzar informes d'avaluació.

14. Bibliografia

Altamirano, Z. . El bienestar psicológico en prisión: Antecedentes y consecuencias (tesis doctoral). Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, 2013.

Armour, C.. „Mental health in prison: A trauma perspective on importation and deprivation.“ International Journal of Criminology and Sociological Theory, 5(2),, 2012.

Cabrera,M.L. „Efectos de la impunidad en el sentido de justicia“. Revista Psicología política, no. 23, 2001.

De Miguel, E. . „El encierro carcelario. Impacto en las emociones y los cuerpos de las mujeres presas.“ Cuadernos de Trabajo Social, nº27(2), 2014.

Dirección General de Instituciones Penitenciarias. Estudio sobre salud mental en el medio penitenciario. 2007, disponible en línea a: <http://www.institucionpenitenciaria.es/>

Herrera, R. (2000). Salud mental y prisiones. Revista Española de Sanidad Penitenciaria, 2, 138-140.

Institut de Drets Humans Universitat de València, Centre for Criminology Universidad de Oxford. Identificación policial por perfil étnico en España: Informe sobre experiencias y actitudes en relación con las actuaciones policiales. València, 2021.

Irídia i Novact. Informe Stop Balas de goma. Barcelona, 2021. Disponible en línea a: https://iridia.cat/wp-content/uploads/2021/06/Informe-Balas-de-Goma_V2.pdf

Irídia. Informe Vulneracions de drets humans al Centre d'Internament d'Estrangers de Barcelona. Barcelona, 2020. Disponible en línea a: <https://iridia.cat/publicacions/informe-vulneracions-de-drets-humans-al-centre-d'internament-destrangers-de-barcelona-2020/>

Irídia. Informe sobre violència institucional 2018. Barcelona, 2018. Disponible en línea a: <https://iridia.cat/publicacions/informe-sobre-violencia-institucional-2018/>

Irídia. Informe sobre violència institucional 2019. Barcelona, 2019. Disponible en línea a: <https://iridia.cat/publicacions/informe-sobre-violencia-institucional-2019/>

Irídia. Informe sobre violència institucional 2020. Barcelona, 2020. Disponible en línea a: <https://iridia.cat/publicacions/informe-sobre-violencia-institucional-2020/>

Irídia i Calala. Informe Práctiques feministes per fer front a la repressió. Barcelona, 2020. Disponible en línea a: <https://iridia.cat/publicacions/practiques-feministes-per-fer-front-a-la-repressio/> Larney, S. & Farrell, M. . „Prisoner suicide: a multilevel problem.“ The Lancet Psychiatry, 7 de noviembre de 2018.

Martinez, M., Sánchez, J.M. (2012). Controles de identidad, detenciones y uso del perfil étnico en la persecución y castigo de “sin papeles”: Ilegalidad e inconstitucionalidad de determinadas prácticas policiales– Inmigrapenal.

Martxoa, E. “Efectos de la cárcel.” Harrera Elkarte, 2015.

Páez, D.-Basabe, N. „Trauma político y memoria colectiva: Freud, Halbwachs y la psicología política contemporánea.“ En monografía: Trauma Político y Memoria Colectiva (Darío Páez, Coord.) Rev. Psicología Política, nº6, Mayo 1993.

Roberson, K., & Carter, R. T. „The relationship between race-based traumatic stress and the Trauma Symptom Checklist: Does racial trauma differ in symptom presentation?“ Traumatology. Advance online publication, 2021.

OMS (2007). Informe: Prevención del suicidio en cárceles y prisiones.

Taylor, W. „La problemática de la impunidad y su tratamiento en las Naciones Unidas - Notas para la reflexión-.“ Revista IIDH, nº24, 1996.

